

דף הרחבות לנושא –

רפואה בשבת ואבות מלאכה נוספים (שיעור 8)

קטנים

יחידה מספר 73

❖ סוגיית הגמרא במלואה

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיג עמוד ב – דף קיד עמוד ב

רב יצחק בר ביסנא אירכסו ליה מפתחי דבי מדרשא ברשות הרבים בשבתא, אתא לקמיה דרבי פדת, אמר ליה: זיל דבר טלי וטליא וליטיילו התם, דאי משכחי להו מיייתי להו. אלמא קסבר: קטן אוכל נבלות - אין ב"ד מצווין להפרישו. לימא מסייע ליה: לא יאמר אדם לתינוק הבא לי מפתח הבא לי חותם, אלא מניחו תולש, מניחו זורק! אמר אביו: תולש - בעציץ שאינו נקוב, זורק - בכרמלית דרבנן. ת"ש: עובד כוכבים שבא לכבות, אין אומרים לו כבה ואל תכבה, מפני שאין שבתתו עליהם; קטן הבא לכבות, אומרים לו אל תכבה, ששבתתו עליהם! א"ר יוחנן: בעושה על דעת אביו. דכוותיה גבי עובד כוכבים דעושה על דעת ישראל מי שרי? עובד כוכבים אדעתא דנפשיה עביד. ת"ש: בן חבר שרגיל לילך אצל אבי אמו עם הארץ - אין חוששין שמא יאכילנו דברים שאינם מתוקנים, מצא בידו פירות - אין זקוק לו! אמר רבי יוחנן: בדמאי הקילו. אלא טעמא דדמאי, הא ודאי - בעא לעשורי, והאמר ר' יוחנן: בעושה על דעת אביו! אלא, רבי יוחנן ספוקי מספקא ליה, קאי הכא מדחי, קאי הכא מדחי. ת"ש: בן חבר כהן שרגיל לילך אצל אבי אמו כהן עם הארץ - אין חוששין שמא יאכילנו תרומה טמאה, מצא בידו פירות - אין זקוק לו! בתרומה דרבנן. תא שמע: יונק תינוק והולך מעובדת כוכבים ומבהמה טמאה, ואין חוששין ביונק שקץ, ולא יאכילנו נבלות וטרפות שקצים ורמשים, ומכולן יונק מהם ואפילו בשבת, ובגדול - אסור; אבא שאול אומר: נוהגין היינו שיונקים מבהמה טהורה ביום טוב; קתני מיהא: אין חוששין ביונק שקץ! התם משום סכנה. אי הכי, גדול נמי! גדול בעי אומדנא. קטן נמי ליבעי אומדנא! אמר רב הונא בריה דרב יהושע: סתם תינוק מסוכן אצל חלב. אבא שאול אומר: נוהגין היינו שיונקים מבהמה טהורה ביום טוב. היכי דמי? אי דאיכא סכנה, אפילו בשבת נמי! ואי דליכא סכנה, אפילו ביום טוב אסור! לא צריכא דאיכא צערא, וקסבר: מפרק כלאחר יד הוא, שבת דאיסור סקילה - גזרו רבנן, יום טוב דאיסור לאו - לא גזרו ביה רבנן. ת"ש: לא תאכלום כי שקץ הם - לא תאכלום, להזהיר הגדולים על הקטנים; מאי לאו דאמר להו לא תאכלו! לא, דלא ליספו ליה בידים. תא שמע: כל נפש מכם לא תאכל דם - להזהיר הגדולים על הקטנים; מאי לאו דאמר להו לא תאכלו! לא, דלא ליספו להו בידים. ת"ש: אמור... ואמרת - להזהיר גדולים על הקטנים; מאי לאו דאמר להו לא תיטמו! לא, דלא ליטמו להו בידים. וצריכי; דאי אשמעינן שקצים, משום דאיסורן במשהו, אבל דם דעד דאיכא רביעית - אימא לא; ואי אשמעינן דם, משום דאיכא כרת, אבל שרצים - אימא לא; ואי אשמעינן הני תרתין, משום דאיסורן שוה בכל, אבל טומאה - אימא לא; ואי אשמעינן טומאה, כהנים שאני, משום דריבה בהן מצות יתרות, אבל הני אימא לא, צריכא. תא שמע: שני אחין - אחד פקח ואחד חרש, נשואין שתי אחיות פקחות, מת חרש בעל פקחת, מה יעשה פקח בעל פקחת? תצא משום אחות אשה; מת פקח בעל פקחת, מה יעשה חרש בעל פקחת? מוציא את אשתו בגט, ואשת אחיו אסורה לעולם; אמאי מוציא את אשתו בגט? תיתיב גביה, קטן אוכל נבלות הוא! משום איסורא דידיה. תא שמע: שני אחין פקחין נשואין שתי אחיות - אחת פקחת ואחת חרשת, מת פקח בעל חרשת, מה יעשה פקח בעל פקחת? תצא משום אחות אשה; מת פקח בעל פקחת, מה יעשה פקח בעל חרשת? מוציא את אשתו בגט ואשת אחיו בחליצה; ואמאי מוציא את אשתו בגט? תיתיב גביה, קטן אוכל נבלות הוא! משום איסורא דידיה. אמר רבא, תא שמע: שני אחין - אחד חרש ואחד פקח, נשואין לשתי אחיות - אחת פקחת ואחת חרשת, מת חרש בעל חרשת, מה יעשה פקח בעל פקחת? תצא משום אחות אשתו; מת פקח בעל פקחת, מה יעשה חרש בעל חרשת? מוציא את אשתו בגט, ואשת אחיו אסורה לעולם; והא הכא דלאו איסורא דידיה איכא ולא איסורא דידיה איכא, וקתני: מוציא את אשתו בגט! אמר רב שמעיה: גזירה משום התרת יבמה לשוק

רש"י מסכת יבמות דף קיג עמוד ב – דף קיד עמוד ב

דבר טלי וטליא - הנהג תינוקות זכרים ונקבות.

ליטיילו התם - ישחקו שם שבת היתה.

הבא לי מפתח - דרך רה"ר בשבת.

לכבות - הדליקה.

בעושה על דעת אביו - שהתינוק צופה באביו ורואה שנוח לו בכך ואביו עומד עליו דהוה כאילו הוא מצוהו לעשות אבל הנך מפתחות דרב יצחק לא הודיען שנאבדו שם ולא הכירו בדעתו שנוח לו.

עובד כוכבים אדעתא דנפשיה עביד - אפילו בלא ידיעת ישראל העובד כוכבים מתכוין להנאתו שיודע שיטול שכר.

שאינן מתקנין - שאינן מעושרין.

אין זקוק לו - ליטלו הימנו.

והא"ר יוחנן - לעיל בעושה על דעת אביו אבל להפרישו אינו מצווה היכא דתינוק עביד אדעתא דנפשיה.

תרומה טמאה - והא הכא דאיסורא דאורייתא הוא כדאמר בהערל (לעיל /יבמות/ עג): בשעריך תאכלנו לזה אתה אוכל בטומאת עצמו כדכתיב הטמא והטהור ולא לאחר למעוטי תרומה דאסורה בטומאת עצמה.

ואין חוששין - לומר שהוא יונק שקץ כלומר דבר המשוקץ ונאסר.

ולא יאכילנו - בידי דברים האסורים חלב בהמה טמאה אסור בגדול מדאורייתא דנפקא לן מגמל גמל ב' פעמים בפ"ק דבכורות (ד'ו:).

סכנה - שאם לא יינק ימות בצמא.

אומדנא - אם יכול להמתין עד מוצאי שבת ויעשה בהיתר.

חולב בידיו - חייב משום מפרק דבר מגידולו והיונק הוא מפרק ע"י שינוי והיינו כלאחר יד.

שבת דאיסור סקילה - יש במפרק בידיו גזרו רבנן ביונק ואף על גב דמשנה הוא ואינה מלאכה מן התורה אבל י"ט דכי עביד בידים ליכא אלא איסור לאו לא גזרו רבנן ביונק.

(לא תאכלום) לא תאכלום כי שקץ הם - קרא יתירא הוא דהא כתיבי אזהרות הרבה בשרצים.

לא תאכל דם - קרא יתירא הוא דהא כתיבי אזהרות הרבה גבי דם.

אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת - שתי אמירות הללו למה להזהיר גדולים על הקטנים שלא יטמאו. במשהו - בכעדה כטומאתן.

משום ידיה - שהיא פקחת ובת עונשין ובמצינא גרס משום ידיה.

משום גזירת התרת יבמה לשוק - דאי אמרי' תיתב חרשת גבי חרש לא ידעי אינשי דטעמא משום קטן אוכל נבלות הוא וסברי דקדושין ידיה דחו לה לזיקה דפקחת אחותה ואין בועל אחות זקוקתו הילכך אתי למישרייה לאחותה לשוק כשאר אחות אשה שפטור מן החליצה.

חברותא יבמות דף קיג עמוד ב - דף קיד עמוד ב

רב יצחק בר ביסנא אירכסו ליה נאבדו לו מפתחי דבי מדרשא, ברשות הרבים - בשבתא. אתא לקמיה דרבי פדת לשאלו מה לעשות: אמר ליה: זיל, דבר טלי וטליא, הנהג ברשות הרבים ילדים קטנים וילדות קטנות, וליטילו התם, ואי משכחי להו - מייתי להו. שאם ימצאום שם - יביאום אליך מאליהם. אלמא, קסבר רבי פדת, שקטן אוכל נבלות - אין בית דין מצווין להפרישו מאכילתן. לימא מסייע ליה מהא דתניא: לא יאמר אדם לתינוק בשבת: הבא לי מפתח דרך רשות הרבים, או הבא לי חותם דרך רשות הרבים. אלא רשאי הוא להיות מניחו לקטן, להיות תולש מעצמו בשבת. או מניחו להיות זורק חפץ מעצמו ברשות הרבים, ואינו חייב למונעו מעשיית מלאכה בשבת, והיינו שאין חייב אדם למנוע מקטן לעשות איסור. אמר אב"י: אין מכאן ראייה לדין דאורייתא. כי אפשר לומר שמותר להניחו תולש בעצמו שאינו נקוב, שהיות ואין הדבר הגדל בו יונק מהקרקע, אין במלאכתו איסור תורה משום תולש, אלא רק מדרבנן אסור לתולשו. וכן מותר להניחו להיות זורק חפץ בכרמלית, שאינה לא רשות היחיד ולא רשות הרבים, שאיסור הטלטול בה הור רק מדרבנן. תא שמע ממה ששינוי במסכת שבת [קכא א]: עובד כוכבים שבא לכבות את הדליקה בשבת - אין אומרים לו: כבה את הדליקה. ואולם, אין חייבים לומר לו: אל תכבה אותה. וההיתר לכך שאין צריכים למנוע את הגוי מלעשות פעולה מעצמו בשבת עבור ישראל - מפני שאין שביתתו של הנכרי מצוה עליהם של ישראל. אבל, קטן ישראל הבא לכבות מעצמו - אומרים לו: אל תכבה! מפני ששביתתו של קטן ישראל, היא מצווה המוטלת עליהם!! ומוכח, שמוטלת המצוה על כל אדם למנוע מקטן לאכול נבילות, גם אם אוכל אותן הקטן מעצמו. אמר רבי יוחנן לדחות את הראיה: כאן מדובר בקטן העושה על דעת אביו, שרואה את אביו חפץ בכך שיכבה את האש, והרי זה כאילו הוא מצוהו לעשות זאת. אבל במקרה של רבי פדת, שהורה להוליך קטנים לשם כדי שיביאו את המפתחות מרשות הרבים, עושים זאת הקטנים על דעת עצמם בלבד. שהרי לא הודיעום שנאבדו המפתחות וכי יש צורך בהבאתם. ומקשה הגמרא על דברי רבי יוחנן: אם נאמר שהחובה למנוע את הקטן מלכבות היא משום שהוא עושה את מעשהו לדעת אביו, הרי דכוותיה, בדומה לזה, מה שהתרנו לכבות גבי עובד כוכבים, צריך להעמיד באותו ענין שהעמדנו בו את מעשה קטן, דעושה זאת על דעת ישראל. ותיקשי: מי שרי, האם מותר הדבר שיבוא הנכרי את האש ויכבה על דעת ישראל!! ומשינן: עובד כוכבים הבא לכבות, לא עושה זאת על דעתו של ישראל, אלא אדעתא דנפשיה עביד. עושה זאת ביזמתו, מרצונו, ועבור עצמו, שיודע הוא שעתידין ישראל לשלם לו שכרו. תא שמע ראייה נוספת מהא דתניא: קטן שהוא בן "חבר", המקפיד על קיום המצוות בשלמות, שרגיל לילך אצל אביו אמו שהוא עם הארץ, ואינו מקפיד על המצוות כמו חבר, אין חוששין שמא יאכילנו סבו העם הארץ, שאינם מקפידים על המעשרות, דברים שאינם מתוקנים, מבלי שעושרום. ולכן, אם מצא החבר בידו של בנו פירות שקיבל מסבו העם הארץ - אין זקוק לו, ליטלו ממנו, כדי למנועו מאכילתם שמא אינם מעושרים. והרי יש ספק שמא לא עישרם העם הארץ, ובכל זאת אין הוא מצווה למנוע מהקטן את אכילתם! אמר רבי יוחנן: אין זו ראייה לדין קטן אוכל נבילות, כי רוב עמי הארץ מעשרים הם את פירותיהם, ורק מיעוט מהם אינן מעשרים. ומדין תורה היה אפשר לסמוך על הרוב, אלא שהחמירו חכמים ותיקנו את ענין ה"דמאי", שלא יאכלו מפירות עם הארץ לפני שיפרישו מהן מעשר. ולכן, בדמאי הקילו שאין צורך למנוע מקטן את אכילתו. ומקשה הגמרא על דברי רבי יוחנן: אלא טעמא שהקילו, משום דדמאי הוא. הא אם היו אלו פירות שהם ודאי טבל - בעא צריך אביו לעשורי את הפירות, כדי למנוע ממנו לאכול טבל. ואם כן, תיקשי: והאמר רבי יוחנן שאין צריך למנוע את הקטן מלכבות את האש בשבת אלא בעושה זאת הקטן על דעת אביו, ולא בעושה זאת מעצמו!! ומסבירה הגמרא את שיטתו של רבי יוחנן, שאין סתירה בהוראותיו. אלא, רבי יוחנן ספוקי מספקא ליה אם מצווים למנוע קטן מלעבור איסור. ולכן, קאי הכא, מדחי. קאי הכא, מדחי. בכל פעם כאשר היו מביאים ראייה לפשוט את ספקו, היה רבי יוחנן דוחה אותן, ואומר שאפשר לומר הפוך. תא שמע ראייה מברייתא אחרת: בן חבר כהן שרגיל לילך אצל אביו אמו כהן עם הארץ - אין חוששין שמא יאכילנו סבו תרומה טמאה. מצא בידו פירות - אין זקוק לו למנועו מאכילתן, על אף שיש לחוש שמא היא תרומה טמאה, שאסור לכהן לאוכלה מן התורה. ודוחה הגמרא: ברייתא זו מדברת בתרומה דרבנן. תא שמע ראייה מברייתא נוספת: יונק תינוק והולך מעובדת כוכבים, ומבהמה טמאה, ואין חוששין לו בכך שהוא עובר על איסור "יונק שקץ", על אף שאיסורו הוא מן התורה. ולא יאכילנו לתינוק בידים נבלות וטרפות, שקצים ורמשים. ומכולן, מכל אלו שהתרנו להיות יונק מהם, הרי הוא יונק מהם ואפילו בשבת, על אף שמלאכת החליבה בשבת אסורה מן התורה. ובגדול אסור לינק מבהמה בשבת משום איסור "מפרק", שמפרק את החלב מעטיני הבהמה. אבא שאול אומר: נוהגין היינו שיונקים מבהמה טהורה ביום טוב. ומדייקת הגמרא: קתני מיהא, שבתינוק אין חוששין לו ב"יונק שקץ",

ואין מצווים להפרישו. ודוחה הגמרא את הראיה: התם, ביניקת תינוק - משום סכנה היתרו לו לינק. ומקשה הגמרא: אי הכי, שמדובר בפיקוח נפש - גדול נמי מותר לו לינק בשבת, ולא רק קטן!! ומתרת הגמרא: גדול - בעי אומדנא אם הוא מסוכן בכך שימתין עד מוצאי שבת ויניק בהיתר, וכיון שאין היתרו ברור, לא שנאו התנא בברייתא. ופרכינן: קטן נמי ליבעי אומדנא אם הוא מסוכן בהמתנתו מליניק!! אמר רב הונא בריה דרב יהושע: סתם תינוק מסוכן אצל חלב. אבא שאול אומר: נוהגין היינו שיוניקים מבהמה טהורה ביום טוב. והוינן בה: היכי דמי, היכן הותרה יניקה זו? אי דאיכא סכנה - אפילו בשבת נמי היא מותרת. ואי דליכא סכנה - אפילו ביום טוב נמי אסור! שהרי מלאכת מפרק לא הותרה ביום טוב, שאין היא בכלל מלאכת אוכל נפש שהותרה ביום טוב [שלא הותרה מלאכה אלא מלישה ואילך]. ומשנינן: לא צריכא, היתר היניקה ביום טוב הוא - במקום דאיכא צערא למי שזקוק ליניקה זו אם לא יינק. וקסבר האי תנא שיוניקה בפה ישר מהבהמה - "מפרק" כלאחר יד הוא. והיינו, ש"פירוק החלב" מעטיני הבהמה, דרכו להעשות על ידי חליבה בידים, ומי שיונק בפיו מן הבהמה, עושה את המלאכה בשינוי [והיינו, כלאחר יד], שאין זו מלאכה מן התורה, ואסורה רק מדרבנן. וחילקו חכמים, ואמרו: שבת, דאיסור מלאכה בידים הוא איסור חמור של סקילה - גזרו רבנן שלא לינק בשינוי אפילו במקום צער. יום טוב, דמלאכה בו רק איסור לאו הוא - לא גזרו ביה רבנן ליינק בשינוי, והתירוהו במקום צער. תא שמע רביה מבריינתא נוספת, בענין אכילת שקצים, שנאמר בסוף פרשת שמיני [ויקרא יא]: "לא תאכלום - כי שקץ הם". פסוק זה מיותר הוא, כי אזהרות רבות נאמרו בתורה בדבר האיסור לאכול שקצים, ולכן קורא אני כאן "לא תאכלום" במקום "לא תאכלו". ובא הכתוב להזהיר הגדולים על הקטנים על אכילת שקצים. ומדייקת הגמרא: מאי לאו, האם אין כונת הכתוב היא, דאמר להו, שצריך הגדול לומר לקטנים: לא תאכלו שקצים! ומוכח שקטן אוכל נבילות צריך להפרישו, מן התורה. ודוחה הגמרא את הראיה: לא זו היא כונת הכתוב, אלא לומר דלא ליספו ליה שלא יאכילוהו שרצים בידים. תא שמע מהלכה נוספת: דתניא: "כל נפש מכם לא תאכל דם". מרבה הכתוב "כל" - להזהיר הגדולים על הקטנים, על אכילת דם. מאי לאו, דאמרי להו הגדולים לקטנים: לא תאכלו דם. ומוכח שמצווים הגדולים על הקטנים להפרישם מעשיית איסור. ודוחה הגמרא: לא חייבים הגדולים להפרישם, אלא כונת הכתוב היא לומר דלא ליספו להו שלא יאכילו הגדולים לקטנים דם, בידים. תא שמע מהלכה נוספת באיסור טומאת כהנים: כתיב בתחילת פרשת אמור [ויקרא כא]: "אמור אל הכהנים, ואמרת אליהם". אמור להם עצמם, ואמרת אליהם - להזהיר גדולים על הקטנים על טומאת מת! מאי לאו, דאמר להו, שמצווה למנוע את הכהנים הקטנים, ולומר להם: לא תיטמו! ודוחה הגמרא את הראיה: לא צריך למנועם, אלא כונת הכתוב לומר דלא ליטמא להו הכהנים הגדולים לכהנים הקטנים, בידים. וצריכי שלשה פסוקים בשלשה ענינים שונים כדי להשמיע את האיסור לספות לקטן איסור בידים: בדם, בשרצים ובטומאת כהנים. דאי אשמעינן איסור ספיה בידים לקטן רק באיסור שקצים, הייתי אומר שרק אותם אסור להאכיל לקטנים משום דאיסורן חמור ממאכלות אסורות, כמו אכילת דם, שהרי החמירה תורה בשיעור אכילת שרצים אפילו במשהו, שאפילו שרץ בגודל עדשה אסור לאכול, כמו שהוא מטמא בשיעור של עדשה. אבל אכילת דם, דעד דאיכא דם בשיעור "רביעית", אין חייבים על אכילתו, אימא, הייתי אומר שלא מזהירים הגדולים שלא להאכילו לקטנים. ואי אשמעינן רק את איסור האכילת דם לקטנים, הייתי אומר שהחמירה תורה רק בהאכלת דם, משום דאיכא בו איסור כרת לגדול האוכלו במזיד. אבל אכילת שרצים, שגדול האוכלן אינו חייב אלא מלקות, אימא הייתי אומר שלא אסרה תורה את האכילתו לקטנים. ואי אשמעינן רק הני תרתי, האכלת דם והאכלת שרצים, הייתי אומר שרק אותם אסרה תורה להאכיל לקטנים משום דאיסורן הוא איסור השוה בכל אדם. אבל טומאה למת, שלא הוזהרו עליה אלא הכהנים, אימא הייתי אומר שלא הוזהרו עליה הגדולים שלא לטמא את הכהנים הקטנים. ואי אשמעינן זאת רק בענין טומאה, שלא יטמאו הגדולים לכהנים קטנים, הייתי אומר שטומאת כהנים שאני, ששונה היא טומאת הכהנים מהאכלת דם ושרצים, לפי שהחמירה תורה בשמירת טהרת הכהנים, משום דריבה בהן הכתוב מצות יתרות. ולכן אסרה תורה שלא יטמאו הגדולים אפילו את הכהנים הקטנים. אבל הני, דם ושרצים, אימא לא אסרה תורה להאכילם לקטנים. לכן צריכא, הוצרך הכתוב לכתוב את האיסור שלא לספות לקטנים בידים דבר איסור בכל שלשת הלאוין. תא שמע, מביאה הגמרא רביה ממשנתנו [ק"ב ב] שקטן האוכל נבילות מעצמו מצווים בית דין להפרישו. דתנן: שני אחין, אחד פקח ואחד חרש, שהיו נשואין שתי אחיות פקחות, ומת חרש בעל הפקחת, שהיה נשוי מדרבנן. מה יעשה פקח בעל הפקחת באחות אשתו הנופלת מן אחיו החרש, מקדושו מדרבנן, ומה יעשה באשתו שהיא אחות היבמה הנופלת לפניו? - לא יעשה דבר. אלא, תצא אחות אשתו מן התורה, ללא חליצה, משום ערות אחות אשה, ואשתו מותרת לו, שאינה אחות זקוקתו, לפי שאין זיקת יבום בערוה. אך אם מת פקח בעל הפקחת - מה יעשה חרש בעל פקחת הנשואה לו מדרבנן, ביבמתו, אחות אשתו, הנופלת לפניו ליבום מן התורה, ומה יעשה באשתו, שהיא אחות זקוקתו? - מוציא אשתו בגט, לפי שהיא אסורה עליו מדין אחות זקוקתו, שהרי אחותה נופלת לפניו מן התורה. ואשת אחיו אסורה עליו לעולם, שאינו יכול ליבמה היות והיא אחות אשתו מדרבנן. ואף אינו יכול לחלוץ לה, לפי שאין בכח החרש לחלוץ. ומוכיחה הגמרא: אמאי מוציא החרש, שדינו במצוות הוא כקטן, את אשתו בגט!! תיתיב גביה תשב תחתיו, ואין לנו לחייבו להוציאה, שהרי "קטן אוכל נבילות" הוא, והרי אמרת שאין מצוה לבית דין להפרישו! ודוחה הגמרא את הראיה: זה שביט דין מפרישו אינו בגללו, אלא משום איסורא דידה, של אשתו, שהיא פקחת. תא שמע, מביאה הגמרא רביה ממשנתנו נוספת במשנתנו שצריך להפריש קטן מאכילת איסור. דתנן: שני אחין פקחין שהיו נשואין שתי אחיות, אחת פקחת שקידושיה מן התורה, ואחת חרשת שקידושיה מדרבנן, מת פקח בעל חרשת - מה יעשה פקח בעל פקחת באשת אחיו, שהיא אחות אשתו, שנופלת לפניו, ומה יעשה באשתו שהיא אחות היבמה הנופלת לפניו? לא יעשה דבר. אלא תצא אחות אחיו ללא חליצה, משום ערות אחות אשה, מן התורה. ואשתו אינה אחות זקוקתו לפי שאין זיקה בערוה. ואם מת פקח בעל פקחת - מה יעשה פקח בעל חרשת באשת אחיו שהיא אחות אשתו מדרבנן, ומה יעשה באשתו שהיא אחות זקוקתו מן התורה? - אין לו תקנה להשאיר את אשתו אצלו, אלא מוציא את אשתו בגט משום שאסורה עליו באיסור אחות זקוקתו, ואת אשת אחיו מוציא בחליצה מן התורה, לא ייבם אותה לפי שהיא אחות אשתו מדרבנן. ומוכיחה הגמרא: אמאי מוציא הפקח את אשתו החרשת בגט, תיתיב גביה תמשך אשתו החרשת לשבת תחתיו שהרי אין אנו מצווים להפרישה, לדברך, שהרי החרשת בגדר "קטן אוכל נבילות" היא!! ומשנינן: מוציאים אותה ממנו לא בגללה אלא משום איסורא דידיה, שהרי הוא פקח. אמר רבא: תא שמע רביה ממשנתנו נוספת במשנתנו: שני אחין - אחד חרש ואחד פקח, שהיו נשואין לשתי אחיות - אחת פקחת, ואחת חרשת. מת חרש בעל חרשת, ונפלה החרשת ליבום לפני הפקח הנשוי פקחת. מה יעשה פקח בעל פקחת ביבמתו ובאשתו? - אינו עושה דבר. אלא תצא החרשת בלי חליצה, משום אחות אשה. כדין ערוה הנופלת ליבום, ואשתו מותרת לו, לפי שאינה אחות זקוקתו. אבל, אם מת פקח בעל פקחת, ונפלה הפקחת לפני חרש, שאינו בר חליצה מפני שאינו יכול לקרוא - מה יעשה חרש בעל חרשת? מוציא חרש את אשתו החרשת בגט, לפי שהיא נאסרת עליו מדין אחות זקוקה. ואילו אשת אחיו, הפקחת, הנופלת לפניו ליבום, אסורה עליו לעולם! כי אינו יכול לחלוץ לה - לפי שהוא חרש, ואינו בר קריאה. ואינו יכול לכונסה ולהוציאה לאחר מכן בגט, כיון שהרי יש לו באשתו

החרשת מקצת קידושין מדרבנן, ומכח זה אחותה אסורה עליו משום אחות אשתו. ואף לאחר שיגרש את אשתו, היא ממשיכה להיות אסורה עליו כמו אחות גרושת אשתו. ומוכיח רבא: והא הכא בחרש וחרשת, דלאו איסורא דידה איכא, שהרי היא חרשת, ולא איסורא דידה איכא שהרי הוא חרש, ובכל זאת קתני "מוציא את אשתו בגט", ומשמע שקטן אוכל נבילות מצווין בית דין להפרישו!! אמר רב שמעיה: אין לך להוכיח מכאן, אלא לעולם קטן אוכל נבילות אין בית דין מצווים עליו להפרישו, וכאן חייבוהו להוציא את אשתו היות וגזרו חכמים גזירה מיוחדת שיוציאה ממנו ולא תשב תחתיו, משום "התרת יבמה לשוק". כי אם יראו אנשים שהיא נשאת תחתיו, לא יתלו זאת בכך שהוא קטן אוכל נבילות, אלא יטעו לחשוב שקידושיה של החרשת דוחים את זיקתה של אחות אשתו הפקחת, ולכן אין אשתו החרשת אסורה עליו באיסור של אחות זקוקתו. ויבואו להתיר לשוק בלי חליצה את היבמה הפקחת הנופלת לפניו מן אחיו הפקח, כאילו היתה אחות אשתו מן התורה. בעוד שלפי האמת, היא יבמה מן התורה, הזקוקה לחליצה מן התורה כדי שתוכל להנשא, כי אין היא אחות אשתו מן התורה.

❖ **האם ביחס לטומאת כהנים הציווי חמור יותר?**

הגמרא מביאה מספר לימודים המורים על כך שיש איסור לסייע לקטן לעבור על איסור (ויתכן שאף חובה למנוע אותו מעבור על איסור, כנ"ל). הגמרא מביאה צריכותא, כלומר – מבארת שבפעם יש חובה שכזו על כל האיסורים, והפירוט המסוים שבמצוות הללו נובע מכך שהיה מקום לחשוב שהאיסור לא יחול על המצוות המסוימות הללו.

אחד האיסורים הללו הוא טומאת כהנים, הנלמד מיייתור הציווי בפסוק "אמור ואמרת". הרמב"ם פוסק ביחס לטומאת כהנים כדרך שפוסק ביחס לשאר האיסורים –

רמב"ם הלכות אבל פרק ג הלכה יב

כהן קטן הרי הגדולים מוזהרים שלא יטמאוהו, ואם בא להטמא מעצמו אין בית דין מצווין עליו להפרישו, אבל אביו צריך לחנכו בקדושה

אך הטור סובר שיש לטומאת כהנים כללים מיוחדים –

טור יורה דעה הלכות אבילות סימן שעג

נ"ל שצריכין להפרישו, וכן משמע הלשון שדרשו "אמור ואמרת" להזהיר גדולים על הקטנים, משמע שצריך להזהירם מלטמאות

הטור סבור שביחס לטומאת כהנים יש ניסוח המחייב את הגדולים למנוע את הקטנים מלהיטמא. הבית יוסף מקשה על דבריו – הרי הסוגיה מביאה את הפסוק הזה כראיה נגד האפשרות שאין חובה על הגדולים למנוע את טומאתם של הקטנים. לפי דברי הטור, היה לגמרא לדחות ולומר שביחס לטומאה ישנו איסור מיוחד!

בית יוסף אורח חיים סימן שמג

וקשה דבפרק חרש (שם) מותיב למאן דאמר קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו מדתניא אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים מאי לאו דאמרין להו לא תטמאו לא דלא לטמו להו בידיה ומאחר שהוא פוסק כאן כמאן דאמר דאפילו בשל תורה אין בית דין מצווין להפרישו אם כן על כרחך כי תניא אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים דלא לטמו להו בידיה היא אבל להפרישם לא הוזהרו וכדברי הרמב"ם!
וני"ל דטעמא דרבינו משום דבגמרא (הצריכותא אומרת ש) "אי אשמועינן טומאה כהנים, שאני, משום דריבה בהם מצות יתרות, אבל הני אימא לא, צריכא"

כלומר, בלשון הצריכותא יש רמז לכך שחובת מניעת הטומאה מחייב יותר מאשר יתר חובות מניעת הקטן מאיסור.

הבית יוסף ממשיך ומבאר שמעבר ללשון הלימוד, יש גם בעיה בלימוד –

בדרך כלל, כאשר התורה רומזת לשתי הלכות, אנו מבררים אם יכולנו להסיק את ההלכה האחת מהשניה. אם יכולנו להסיק את האחת מהשניה, נמצינו למדים שההלכה רלוונטית רק בשני המקומות הללו. אם לא יכולנו, אנו נאמר שיש כאן בניין אב, שבכל התורה כולה ההלכה הזו תקפה.

כאשר ההלכה מחכרת בשלושה מקומות, הגמרא מבררת מדוע יש צורך בשלושתם. אך אחרי שנסיק שאכן היה צורך, נאמר שמכיוון שאלו שלושה מקורות – לא נסיק מהן להלכות אחרות.

במקרה שלנו, יש שלושה מקורות לכך שאסור למסור איסור לקטנים. אם כך, אין כאן בניין אב. לכן בהכרח צריכים לומר שאחת ההלכות שונה מהאחרות. לכן אומר הטור – שתיים מההלכות מזהירות ממסירת איסור לקטן, והשלישית אומרת הלכה אחרת – מורה לגדולים למנוע את הקטן מאיסור. לכן יש לנו בניין אב משני הכתובים הראשונים, והמקור השלישי בכלל לא קשור.

.... אי בהני תלת דוכתי לא הוזהרו אלא דלא ליספו להו בידיים, אם כן בשאר איסורין מותר למיספי להו בידיים ... ומשום הכי גבי טומאה, דהוי חד מהנך תלתא, כתב רבינו שהוזהרו להפרישם ... אבל הרמב"ם מפרש כפשטא דסוגיא, דקא מצריך להני תלת קראי, והוי להו כחד קרא, וילפינן מיניה לכל איסורין שבתורה, ואם כן, למאן דאמר קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו, על כרחך לא הוזהרו אלא דלא ליספו ולא ליטמו להו בידיים, אבל להפרישם לא הוזהרו בשום מצוה

הט"ז (שם סק"א) חולק על הבית יוסף. הוא מעט ארוך וצולל לענייני לימוד מכתוב אחד או שניים. בקציר האומר, נפרט את עיקרי הדברים –

מן הגמרא מוכח שכוונת הצריכותא היא לומר ששלושת הדינים שווים. הלכך ודאי שהטור אינו מדייק את ההלכה המיוחדת לטומאת כהנים קטנים מעצם הצריכותא.

דיוקו, לפי הט"ז, נובע מלשון הברייתא "להזהיר גדולים על הקטנים" – מיהם אותם "גדולים"? הרמב"ם מפרש שהכוונה היא לבית הדין, המחזירים לא לטמא בידיים, כפי שמוכח מהצריכותא שעושה הגמרא.

הטור מבאר שלגדולים המחזירים בפסוק – דהיינו הכהנים! – ישנה חובה מיוחדת בהקשר זה. יש את הדין הרגיל, שאסור לגרום לקטן לחטוא. במקרה זה, של טומאת כהנים, יש אזהרה לכלל הכהנים, שכלל הכהנים לא ייטמאו. מוטל על הכהנים – המבוגרים – לוודא שכל הכהנים – דהיינו, הקטנים, שאינם יודעים לשמור על קדושתם – לא ייטמאו.

❖ האם מצוות חינוך מוטלת על הקטן או על אביו? וכיצד זה משפיע על יכולתו של קטן להוציא גדול ידי חובת מצווה?

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כ עמוד ב

בן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה; אבל אמרו חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו קטן בר חיובא הוא? - אלא, הכא במאי עסקינן - כגון שאכל שיעורא דרבנן, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן

הגמרא אומרת שאם גדול אכל כמות המחייבת אותו בברכת המזון מדרבנן, וקטן אכל כמות המחייבת אותו (שוב, מדרבנן, מכיוון שחיובו הוא מדין חינוך בלבד) – הקטן יכול להוציא את הגדול ידי חובת ברכת המזון. משמע מהדברים שדין חינוך מחייב את הקטן לקיים את המצוות, בדיוק כמו חיובו של הגדול, אלא שלגדול חיוב זה מדאורייתא, ואילו לקטן חיוב זה הוא מדרבנן בלבד. מדברי הרמב"ם משמע שפוסק כך. מעניין הוא שבהלכה א' הרמב"ם מנגיד בין חיובם של עבדים ונשים לבין חיובם של קטנים, אך בהלכות טו-טז משמע שהם שווים בזה –

רמב"ם הלכות ברכות פרק ה הלכה א

נשים ועבדים חייבין בברכת המזון, וספק יש בדבר אם הן חייבין מן התורה לפי שאין קבוע לה זמן או אינם חייבין מן התורה, לפיכך אין מוציאין את הגדולים ידי חובתן, אבל הקטנים חייבין בברכת המזון מדברי סופרים כדי לחנכן במצות.

הלכה טו

שנים שאכלו כאחד כל אחד ואחד מברך לעצמו, ואם היה אחד מהן יודע ואחד אינו יודע זה שיודע מברך בקול רם והשני עונה אמן אחר כל ברכה וברכה ויוצא ידי חובתו, ובן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה, ויוצאין ידי חובתן, אבל אמרו חכמים תבא מארה למי שאשתו ובניו מברכין לו.

הלכה טז

במה דברים אמורים שיצאו ידי חובתן? בזמן שאכלו ולא שבעו שהן חייבים לברך מדברי סופרים,, ולפיכך מוציאין אותן קטן או עבד או אשה מידי חובתן

ברם, הרמב"ן מבאר שזו טעות –

מלחמת ה' מסכת ברכות דף יב עמוד א

מגיהי ספרים הגיהו במיעוט נוסחאות "ולטעמיך בן מברך לאביו", אלא טעות היא, דקטן, אפילו הגיע לחינוך, אינו מוציא אחרים, אפילו בדרבנן ... וטעמא דמלתא משום דחינוך מצוה דאביו הוא ואיהו לאו בר חיובא הוא כלל

כלומר, האב חייב לחנך את בנו. כאשר הבן מבצע את מעשה המצווה, אביו הוא זה שמקיים את המצווה דרבנן, ולא הבן. ממילא אין לבן אפשרות להוציא משהו ידי חובה – הוא אינו מקיים מצווה כלל, רק אביו מקיים את מצוות חינוך!

הריטב"א מוכיח את דברי רבו הרמב"ן מכך שהקטן אינו יכול להוציא אחרים ידי חובת מקרא מגילה, למרות שלעניין מקרא מגילה כולם חייבים מדרבנן בלבד –

חידושי הריטב"א מסכת מגילה דף יט עמוד ב

קשיא להו לרבוותא ז"ל אי בקטן שהגיע לחינוך, הא מיחייב מדרבנן, וכיון דמגילה מדרבנן היא, אתי דרבנן ומפיק דרבנן! ...

והנכון דקטן שהגיע לחינוך אינו מחוייב במצות כלל, ואפילו מדרבנן, אלא שאנו מצווין עליו לחנכו במצות, ולא עוד אלא שאפילו הוא אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו כדמוכח במסכת נדה (מ"ו ב') וכדכתבנא במסכת ע"ז ולפיכך אינו ראוי להוציא אחרים אפילו במצות דרבנן

כיצד הרמב"ן והריטב"א מיישבים את הסוגיה במסכת ברכות? הרמב"ן ציין שזו תוספת מאוחרת, והיא טעות. ובכל זאת, כיצד הם מיישבים את הברייתא?

ואי קשיא לך הא אמרינן (ברכות כ"י ב') בן מברך לאביו ואשה מברכת לבעלה? ההיא בבן גדול היא, ולא קתני אלא משום סיפא דתבוא מארה דהוה כסופר מברך ובור יוצא

הברייתא לא באה לחדש שהקטן יכול להוציא את אביו ידי חובתו. היא באה לחדד שאב בטלן שאינו טורח לברך בעצמו אלא אומר לבני ביתו לברך עבורו יראה מארה. אך אי אפשר לצאת ידי חובת מצוות דרבנן בעזרת קטנים.

בשו"ת הריטב"א מציע תירוץ נוסף –

שו"ת הריטב"א סימן צז

דבר ברור הוא דהקטן שהגיע לחינוך אינו מחוייב בעצמו בשום מצוה חיוב גמור, אפילו מדרבנן, שהרי אינו בן דעת גמור ולא שייך לחיוביה, אלא שאנו מחוייבים עליו לחנכו במצות משום חנוך לנער על פי דרכו ואין לחנוך הזה גבול מסויים אלא הכל כפי מה שהוא, כשיודע להתעטף או לנענע או שיוודע לשמור את גופו וכדאמרינן בהדיא במסכ' סוכה קטן היודע להתעטף אביו לוקח לו ציצית וכו'. ועיין בכל המימרא ההיא ולא תמצא בה שום חיוב על הקטן עצמו אלא על אביו, וכן בכל מקום אמרו בלשון הזה שמחנכין אותו. וגם זה מדרבנן, דאלו מדאורייתא הרי קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו ואפי" הגיע לחינוך ... ואפילו אם באנו לדחוק ולומר דכי גמרינן לבסוף דבעלה אכל שיעורא דרבנן דה"ה דמוקמינן בן מברך לאביו בדאכל אבוא שיעורא דרבנן ובבן קטן שהגיע לחינוך ומשום דאתי דרבנן ומפיק דרבנן כדפריש תלמודי גבי אשה, יש לומר דברכת מזון שאני, דכיון דמאן דאכיל שיעורא דרבנן שחייבוהו חכמים בברכת המזון היא חומרא יתירה שהכתוב אמר ואכלת ושבעת והם דקדקו עצמן בכזית, הפריזו ג"כ במדתם וחיבו בו את הקטן חיוב גמור, ואפי" לא חיבוהו חיוב יותר משאר מצות כדאי הוא להוציא את זה שחיבוהו הוא חומר גדול ולפנים משורת הדין, והם אמרו והם אמרו, הרי נתבררו שמעתתא ומתניתין דגבי קטן

כלומר, יתכן שביחס לברכת המזון יש הלכה חריגה. אך כללית אין לקטן חיובים מדרבנן כלל.

❖ האם מצוות חינוך מוטלת על האם, או רק על האב?

משנה מסכת נזיר פרק ד משנה ו

האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר

מדוע האישה אינה יכולה להדיר את בנה בנזיר? בגמרא יש מחלוקת על כך –

תלמוד בבלי מסכת נזיר דף כח עמוד ב

איש אין, אבל אשה לא, מאי טעמא? ר' יוחנן אמר: הלכה היא בנזיר, ורבי יוסי ברבי חנינא אמר ריש לקיש: כדי לחנכו במצות. אי הכי, אפי" אשה נמי! קסבר: איש חייב לחנך בנו במצות, ואין האשה חייבת לחנך את בנה

לפי רבי יוחנן, יכולת האב להזיר את בנו היא מדאורייתא. וכשם שהתורה גזרה שהאב יכול להזיר את בנו, היא גזרה שאמו איננה יכולה.

לפי ריש לקיש, יכולת הזרת בנו נובעת מדין חינוך, ואישה איננה חייבת במצוות חינוך.

יש לציין שאין הכרח לומר שרבי יוחנן חולק על כך. רבי יוחנן מחדש משהו גדול יותר – שנזירות זו, כולל פרטיה, מדאורייתא.

ברם, מן הגמרא במסכת סוכה משמע שאישה חייבת לחנך את בניה. רבי יהודה אומר שסוכה הגבוהה מעשרים אמה כשרה, ומביא ראיה שחז"ל פוסקים כדבריו מכך שהלני המלכה בנתה סוכה כזו עבור בניה. אמנם לה אישית אין חובה לשבת בסוכה, אך יש לה חובה להושיב את בניה בסוכה!

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף ב עמוד ב

אמר רבי יהודה: מעשה בהילני המלכה בלוד, שהיתה סוכתה גבוהה מעשרים אמה, והיו זקנים נכנסין ויוצאין לשם, ולא אמרו לה דבר. - אמרו לו: משם ראייה? אשה היתה ופטורה מן הסוכה. - אמר להן: והלא שבעה בנים הוו לה!

הערוך לנר מוכיח מגמרא זו שרבי יוחנן חולק על ריש לקיש –

ערוך לנר מסכת סוכה דף ב עמוד ב

קשה דהא ר' יוחנן מספקא ליה ביבמות (קיד א) אי קטן אוכל נבלות מצוה להפרישו או לא, תפשוט מהכא דמצוה להפרישו, דאם לא כן מה הוכיח רבי יהודה משבעה בניה, דהא בחינוך לא מחייבי, ומשום אפרושי נמי ליכא, אי אין בית דין מצווין להפרישו? וי"ל דהא רק לריש לקיש הוצרך הש"ס שם בנזיר לתרץ דאשה אינה מצווה לחנך, אבל לרבי יוחנן דאמר הלכה היא בנזיר יש לומר באמת דאשה מצווה לחנך

המאירי אכן פוסק כך –

בית הבחירה למאירי מסכת נזיר דף כט עמוד א

כשם שהאיש חייב לחנך את בנו במצות בזמן הראוי לפי ענין המצוה כמו שביארנו בראשון של חגיגה אף בבתו חייב לחנכה במה שראוי לה גם כן ועל הדרך שנאמרה בהדיא בתענית יום הכפורים בחנוך שעות שבהם, וכן אם אין להם אב האם חייבת בכך

מעניין הוא שהמאירי מגביל את הדין, ואומר שרק אם אין אב האם חייבת לחנכו.

בעלי תוספות רבים סוברים שאכן התנאים מסכימים שהאם איננה חייבת בחינוך, ומתמצים את המעשה של הלני המלכה בצורה שונה –

תוספות רא"ש מסכת נזיר דף כט עמוד א

ואין אשה חייבת בבנה לחנכו. והא דאמר בסוכה מעשה בהילני המלכה שישבה בסוכה ושבעה בניה קטנים עמה ואמרו התם שכל מעשיה על פי חכמים היו. יש לומר דשמא היה להם אב מישראל. אי נמי לרווחא דמלתא עשתה כן

בעלי התוספות מציעים שני תירוצים – א. יתכן והיה אב, וכוונת הגמרא היא שהאב לא היה מניח שסוכתו תהיה פסולה כאשר בניו יושבים בה. ב. אם כבר היא בונה סוכה לחנך אותם (גם ללא חיוב), מסתבר שתעשה את זה כדין וכראוי (וראה בהרחבה הבאה בעניין זה).
המגן אברהם פוסק כבעלי התוספות!

מגן אברהם סימן שמג ס"ק א

אביו מצווה - אבל אמו אינה מצווה וכי"ה בנזיר דף כ"ט ובת"ה ס"י צ"ד ומעשה דהילני בסוכה דף ב' שהושיבה בניה בסוכה ע"ש היא החמירה על עצמה (תשו' מהר"ם ד"ק ס"י ר')

מעניין לבחון את הדיון הזה ביחס לדיון הקודם. לכאורה השאלה אם האם חייבת מניחה שיש להורים חיוב. בהרחבה הקודמת בחנו אב מצוות חינוך היא קיום מצווה של האב (כדברי הרמב"ן והריטב"א), או קיום מצווה של הקטן (כדברי הרמב"ם). ודאי שהקטן מבצע את המצווה. השאלה היא על מי המצווה מוטלת (ואם הקיום היא מצווה של הבן, או של האב).

עצם השאלה אם האב חייב או האם לכאורה מניחה כדברי הרמב"ן והריטב"א, שהמצווה היא של האב (ואולי גם האם), ולא של הקטן. אם המצווה היא של הקטן, לכאורה הלני בנתה את הסוכה כדי לאפשר להם לבצע את המצווה שלהם, גם אם היא איננה מצווה! בקהילות יעקב על הסוגיה מציין דן על הנקודה הזאת.

בקרבן אורה פותר את הבעיה באופן שונה לחלוטין. הוא סובר כי מצוות חינוך בנזיר שונה מדין חינוך שאנו עוסקים בו –

קרבן אורה מסכת נזיר דף כט עמוד א

נראה דחנוך זה לא דמי לשאר חינוך מצוה, דצריך לחנך את הקטן לעשות איזה מצוה, דלזה צריך שיגיע לכלל דעת קצת, כל חד כדינו. וחינוך דהכא הוא להפרישו מן המותרות ולהקדישו לשמים בזהירות ופרישות, לזה אין צריך דעתו, אלא על האב מוטל לשמרו מכל טומאה. וכדאשכחן גבי שמשון ושמואל שהזירום לה' מעת הולדם, ובחינוך כזה הוא דאמרינן דאיש חייב לחנך ולא אשה... וכן אשה מחויבת לחנך במצוה חיובית וכעובדא דהילני המלכה

האם מקיימים מצוות חינוך דווקא על ידי קיום המצווה כדינה?

מהמעשה של הלני המלכה שהובא בהרחבה הקודמת עולה שמצוות חינוך צריכה להעשות על ידי קיום המצווה כדינה ממש. שהרי ילדיה הקטנים לא היו יודעים לזהות אם הסוכה היא מעל עשרים אמה או לא, ובכל זאת, הגמרא מניחה שמצוות חינוך איננה מתקיימת אם הסוכה איננה כשרה ממש. יש מקום לטעון שזה מובן מאליו, ומדוע אנו טורחים להוכיח את זה מן הסוגיות. אם מצוות חינוך היא מצווה לקיים את המצווה, היא צריכה להתקיים כדין! מדוע טרחנו להוסיף על כך הרחבה? תשובה לשאלה זו תמצאו בדברי הריטב"א –

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף ב עמוד ב

אמר רבי יהודה מעשה בהילני וכו' עד כל מעשיה לא היתה עושה אלא ע"פ חכמים. מהא שמעינן דקטן שמחנכין אותו במצות [צריך] לעשות לו מצוה בהכשר גמור כגדול דהא מיייתין ראייה בשמעתין מסוכה של הילני משום דלא סגיא דליכא בבניה חד שהגיע לחינוך דבעי סוכה מעלייתא, מקרא מלא דבר הכתוב חנוך לנער על פי דרכו, וגדולה מזו אמרו במסכת עירובין (מ' ב') גבי זמן ביום הכפורים ליטעמיה לינוקא דלמא אתי למיסרך, והוצרכתני לכתוב זה לפי שראיתי חכמים טועים בזה

❖ **"למען ינוח שורך וחמורך"**

בשני פסוקים שונים התורה מצווה שבהמותיו של אדם ינוחו בשבת – הראשון מופיע בשיעור פעמים רבות – "אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך". בפרשת משפטים מופיע פסוק נוסף –

שמות פרק כג, יב

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת לְמַעַן יִנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֶּן אִמְתְּךָ וְהַגֵּר :
החתם סופר מסביר שמדובר בשני חיובים שונים מהותית –

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן פג

יראה לי, הנה בבהמה כתיב, למען ינוח שורך", ושם לא הוזכר בנך, והיא מצות עשה בשביתת בהמתו, דאפילו בלי סיוע דידיה, מצוות עשה שתשבות הבהמה, ובזה לא מוזהר על בניו. אך לאו ד"לא תעשה מלאכה אתה ובנך עבדך ואמתך ובהמתך" מינייה ילפינן לאו דמחמר, כשעושה מלאכה הוא עם צירוף הבהמה, שמחמר אחריה, והוא בלאו, ולחד מ"ד ר"פ מי שהחשיך חטאת נמי איכא, ובזה מוזהר נמי על בנו, שהרי כתיב לא תעשה מלאכה אתה ובנך, וחמור הבן מבהמה שהבהמה דוקא מחמר אבל בן שיש לו דעת ומבין קריצות אביו ורמיזותיו כל שעשה לדעת אביו עובר מדאורייתא על לאו הזה, ואמנם כשהקטן עושה מלאכת עצמו לית ביה האי לאו, מכל מקום אית ביה משום לא תאכילום כדספי ליה בידים